

דני קפלן דוד, יהונתן וחיילים אחרים – על זהות, גבריות ומיניות
ביחידות קרביות בצה"ל. הקיבוץ המאוחד, 1999. 304 עמודים.

ייתכן שזהו אחד הפרדוקסים של הציונות: הציונות, כפי שמראים דניאל בויארין¹ ומיכאל גלזמן,² גיסתה "לרפא" את המיניות הפגומה של הגבר היהודי, שבמסורת האירופית נחשב לנשי ולעיתים אף להומוסקסואל. פרויקט הגבריות התקנית כלל את מה שגלזמן כינה "הכמיהה הציונית לגבריות הטרוסקסואלית", שאחד מביטויי המובהקים הינו קריאתו הידועה של מקס נורדאו ל"יהדות השרירים" במקום "יהדות הגטו".³ אלא שכפי שמראה ג'ורג מוסה,⁴ בתקופה שבה אימצו היהודים את הגבריות הנורמטיבית, עשו זאת גם ההומוסקסואלים. אכן, ניתן לראות דמיון רב בין הדימויים השריריים של "היהודי החדש" בפרסומים ציוניים ובין הדימויים במגזיני שרירים הומוסקסואליים. הנה כי כן, יהדות השרירים החדשה דמתה לבסוף, בדרך זו דווקא, לדבר שממנו ניסתה אולי לברוח, קרי, הדימוי ההומוסקסואלי.

ספרו של דני קפלן, דוד, יהונתן וחיילים אחרים, מציע אשנב למקום שבו היהודי החדש בשיא תפארתו – קרי, השירות הצבאי הקרבי – וההומוסקסואליות נפגשים. דרך סיפוריהם של חיילים המזדהים כהומוסקסואלים ששירתו בשירות קרבי בשלב כלשהו של התפתחות זהותם ההומוסקסואלית, אנו זוכים בהצצה אל חוויותיהם של חיילים אלה בתוך היחידה הקרבית. ספרו של קפלן הוא אחד מהמחקרים החלוציים העוסקים בהומוסקסואלים בחברה הישראלית, וכל מי שמתעניין בנושא ימצא אותו מרתק.

ההסתכלות על השירות הקרבי מזווית הראייה של חיילים הומוסקסואליים מסקרנת במיוחד מאחר שהצבא, והשירות הקרבי במיוחד, הוא אחד המוסדות ההומוסוציאליים המרכזיים של חברתנו. מוסדות הומוסוציאליים הינם מוסדות הבנויים על קשר חברתי בין אנשים מאותו מין. מוסדות הומוסוציאליים גבריים מתאפיינים לעיתים קרובות בהנגדה להומוסקסואליות ואף בהומופוביה.⁵ לנוכח הצורך במשטור של ההנגדה בין ההומוסוציאליות לבין מה שהיא לא – קרי, ההומוסקסואליות – ייתכן שאין זה מפתיע שנושא השירות הצבאי של הומוסקסואלים היה ונשאר שנוי במחלוקת במדינות רבות. אך האם קיימת באמת הנגדה חזקה כל-כך בין ההומוסוציאלי להומוסקסואלי? איב

1 Daniel Boyarin (1997). *Unheroic Conduct – The Rise of Heterosexuality and the*

Invention of the Jewish Man. Berkeley: University of California Press

2 מיכאל גלזמן (1997). "הכמיהה להטרוסקסואליות: ציונות ומיניות באלטנוילנד". תיאוריה

וביקורת, 11, 145–162.

3 George L. Mosse (1996). *The Image of Man – The Creation of Modern Masculinity*

(p. 152). Oxford: Oxford University Press

4 שם, ע' 147–154.

5 על המונח "הומוסוציאלי", ראו: Eve Kosofsky Sedgwick (1985). *Between Men – English*

Literature and Male Homosocial Desire (p. 1). New York: Columbia University

Press

קוסופסקי סדג'וויק טבעה את המונח "תשוקה הומוסוציאלית" כדי להצביע על האפשרות של רצף, ולא-דווקא ניגוד, בין ההומוסוציאלית להומוסקסואלית.⁶ חשיפת רצף מסוג זה עשויה לערער קשות על הניגוד בין ההומוסוציאלית להומוסקסואלית. לדבר על תשוקה הומוסוציאלית פירושו לחשוף את ההומואירוטיות שבמוסדות, דוגמת הצבא, הבנויים לכאורה על גבריות הטרנסקסואלית נורמטיבית השוללת כל גילוי של הומוסקסואליות. מנקודת-מבטו של חייל הומוסקסואלית בשירות קרבי אנו עשויים לראות מה קורה כאשר ההומוסוציאליות פוגשת את ה"הומוסקסואל", ועד כמה נכון, אם בכלל, לדבר על "תשוקה הומוסוציאלית".

ספרו של קפלן מורכב משני חלקים. בחלק הראשון מובאים סיפוריהם של שנים-עשר חיילים הומוסקסואליים ששירתו ביחידות קרביות, כפי שסיפרו אותם לקפלן בראיונות שערך. קפלן בחר בשיטת הראיון הנרטיבי הטרנספסקטיבי, שבו החיילים לשעבר מפרשים את חוויות העבר שלהם מתוך זווית-הראייה הנוכחית שלהם כבעלי זהות הומוסקסואלית מגובשת. בחלקו השני של הספר קפלן מציע ניתוח של סיפורי החיילים מתוך גישה המצויה, על-פי עדותו שלו, על קו-התפר בין פסיכולוגיה חברתית לאנתרופולוגיה. הניתוח של קפלן מתמקד בבחינת הסתגלותם של החיילים ואופני הזדהותם עם תרבות השירות הקרבי, וכן בשלבי ההתפתחות של זהותם כהומוסקסואלים.

קפלן מגיע למסקנות מספר לגבי החיילים הומוסקסואליים. חלקו הראשון של הניתוח עוסק בהסתגלות במהלך מסלול השירות. ממצא מרכזי בחלק זה, ובשביל קפלן זהו אחד הממצאים המשמעותיים ביותר של מחקרו, הוא העובדה כי בכל הנוגע להניעה (motivation) ולדרכי התמודדות והשתלבות בשירות הקרבי אין הבדלים משמעותיים בין חיילים הומוסקסואליים לבין חיילים אחרים. בדיון בסוגיית ההניעה קפלן מתייחס לשלושת מרכיבי ההניעה המוכרים ממחקרים על חיילים – מרכיב היסטורי לאומי, מרכיב נורמטיבי ומרכיב התפתחותי – ומוסיף עליהם נדבך רביעי בדמות המרכיב ההומוסוציאלית. מרכיב זה הוא בעל עניין מיוחד כמובן בהקשר של חיילים הומוסקסואליים. כדברי קפלן, אתוס הלוחם נשען על הערך של אחווה בין גברים, והשירות הקרבי שם דגש רב ביחסי הקרבה בין החיילים. קפלן מוצא כי הקרבה והאחווה בין גברים הגבירו את ההניעה אצל חלק מהמרואיינים שלו. הוא מציע כי ייתכן שהמרכיב ההומוסוציאלית הוא מרכיב הניעה ייחודי לאוכלוסייה ההומוסקסואלית, אם כי ייתכן כי הרצון להיות בחברת גברים ולשאוב מכך סיפוק עשוי לאפיין גברים בכלל.

חלקו השני של הניתוח עוסק בשאלת ההזדהות עם מה שקפלן מכנה "מבצר הגבריות". קפלן מעוניין לבחון את סוגיית ההזדהות של חיילים הומוסקסואליים עם התרבות הקרבית שהוא מגדירה כגברית והטרנסקסואלית מוצהרת. קפלן מאתר שתי אסטרטגיות של התמודדות והזדהות אצל המרואיינים שלו: האחת היא אסטרטגיית ה"השתלבות", קרי, התחברות למכלול הערכים של הארגון הצבאי; האחרת, ה"מידור", בנויה על ניסיון להפריד בין ההיבטים המקצועיים של התפקיד לבין ההיבטים החברתיים של הארגון. קפלן מוצא אצל החיילים בחירה באחת האסטרטגיות, ולעיתים שילוב של שתיהן לסירוגין. החייל המשתלב, לפי קפלן, מבטא השתלבות זו בדרכים מספר. אחת מהן

היא "מורעלות", קרי, הזדהות מלאה עם ערכי הצבא. דרך אחרת היא ה"הסתחבקות", קרי, השתתפות באחוות הגברים המתפתחת בין החיילים. אצל חלק מהחיילים ה"מסתחבקים" קפלן מוצא פריצה של הגבולות שבין "רעות" לבין אינטימיות ואירוטיות, שבאה לידי ביטוי במתח אירוטי ולעיתים אף במימוש בין החיילים. החייל הממדר מוצא אף הוא דרכי פעולה אחדות: קפלן מזהה את החייל המשקיען, שמשקיע במעשיו אך ממדר בין מילוי התפקיד בהצלחה ובין התרבות הצבאית שאיתה הוא אינו מזדהה, וכן את החייל שדואג למידור בין-אישי, קרי, בדלנות והתנתקות חברתית מיתר החיילים.

לבוסוף, בחלקו השלישי של הניתוח, קפלן מסתכל בצורה פרטנית יותר בפרקטיקות התנהגות שבהן ההזדהות עם ערכי הצבאיות באה לידי ביטוי. קפלן דן בתחום זה בשני מישורים: פרקטיקות גופניות ורגשות מיניים. במישור הפרקטיקות הגופניות קפלן מוצא אסטרטגיות מגדריות חלופיות: אסטרטגיה אחת היא הפנמת החיילות הגברית, שהביטוי המרתק ביותר שקפלן מביא לה הוא בדוגמה של נמרוד, חייל בסטי"לים, שמספר כיצד התלהבו לא רק חברתו דאו, אלא אף הוא עצמו, מביטויי הגבריות שלו עצמו בזמן שירותו בספינה. אסטרטגיה אחרת היא דווקא החצנה של נשיות, שבאה לידי ביטוי בסיפור הנדיר על "ז'ורז'ט", חייל שהתנהג כאישה בזמן מלחמת לבנון (ע' 111-112). נדמה שניתן לתאר את שתי האסטרטגיות האלה כצורות שונות של "דראג". במישור הרגשות המיניים קפלן מתמקד בביטויי השליטה של החיילים ברגשות ההומואירוטיים ובמקרים המעטים בהם נתקל שבהם התממשו רגשות אלה בצורה של יחסי מין. גם מקרים אלה התרחשו לרוב בסיטואציה של זהירות ושליטה, וקפלן מדגיש עובדה זו כממחישה את חדירת הערכים הצבאיים - הדורשים "שליטה" - אל תוך ספירת המיניות.

מסקנתו הסופית של קפלן היא כי למעט תהליך היציאה מהארון, סיפורם של חיילים הומוסקסואליים שסיימו שירות קרבי דומה לזה של חיילים אחרים. גם אם הקבוצות החברתיות שנוטלות חלק בדימוי "הלוחם" מתרחבות, לדברי קפלן, וכוללות גם הומוסקסואלים וגם נשים, ערכי הגבריות ההגמונית נותרים בעינם ו"הגבר נשאר גבר". עד כאן עיקר מסקנותיו של קפלן, שמתמקדות בחייל ובהשתלבותו בארגון הצבאי, בוחנות סוגיה זו מפרספקטיבה רחבה יותר של מיעוטים בצבא, ונטועות בגישה מחקרית שמצויה כאמור על קו-התפר בין פסיכולוגיה חברתית לאנתרופולוגיה. ראינו כי קפלן מגיע מתוך מתודולוגיה זו למסקנה כי אין הבדל רב בין שירות קרבי של חייל הומוסקסואל לזה של כל חייל אחר, וכי ניתן לבחון סוגיה זו במסגרת כללית של דיון במיעוטים בצבא.

האם זו המסקנה היחידה המתבקשת מהחומרים של קפלן? נראה כי הסתכלות בחומרים אלה תוך שימוש בתובנות של התיאוריה הקווירית (queer theory) עשויה לאפשר קריאה אחרת שלהם. התיאוריה הקווירית מערערת, בין היתר, על ה"טבעיות" והבינריות של החלוקה הטרוסקסואליות/הומוסקסואליות. ברוח זו ניתן ללמוד רבות מהסיפורים שהביא קפלן לגבי השאלה שהעלתה סדג'וויקי: האם ניתן לדבר על תשוקה הומוסוציאלית או שמא קו חד מבחין בין ההומוסוציאלי להומואירוטי?

קפלן מדבר כאמור על הרכיב ההומוסוציאלי כעל הניעה לשירות אצל חלק מהמרואיינים. הוא מעיר גם שהסתבר לו כי סיטואציות "מיניות או כמעט מיניות בין גברים... נפוצות בפועל בשירות הצבא", אף-על-פי שרק מיעוט מבין המרואיינים התנסה ב"מין בין גברים בתוך הצבא" (ע' 251). עיון בסיפוריהם של חלק מהמרואיינים ובניתוח

שקפלן מביא מכוון לעבר המסקנה שבחלק מהמקרים אין אכן קו חד בין ההומוסוציאלי להומואירוטי, וכדברי קפלן, "המשחק על גבולות ההומואירוטיקה הוא הנורמה" (ע' 257). יוני מדבר על הפנטזיה שהיתה לו עוד לפני הצבא ביחס לגבולות הדקים שבין אחים לנשק ואחים למיטה, ועל כך שפנטזיה זו התגשמה ונתנה לו המון כוח להעביר את הצבא (ע' 46). הפנטזיה התגשמה לא במובן של קיום קשרים מיניים ממשיים במהלך השירות הצבאי, שלא היו ליוני, אלא כנראה בעצם החיים על הקו הדק הזה. גם יוסי מדבר כך על הגבול הדק בין הטפיחה הסחבקית על השכם ובין מי שבעצם "חש את הגוף שלך" (ע' 70–71).

מנקודת מבטם של החיילים המזדהים כהומוסקסואלים ניתן לראות בצורה חשופה יותר את האופי ההומואירוטי של חלק מהפרקטיקות האלה, שבהן השתתפו גם חיילים שלפי הידוע למרואיינים הם הטרוסקסואלים. סיפורו של נמרוד מהווה דוגמה מאלפת לכך. כשהוא מתאר כיצד היה עולה לעבוד בספינה עם גופייה, מזיע, שזוף ועם גוף בריא, וכיצד הוא עצמו היה "מתחרמן" מזה (ע' 91–92), אנו רואים כיצד הגבריות הצבאית בנוסח יהדות השרירים זהה לגבי נמרוד, בגופו שלו, לגבריות ההומואירוטית. תיאורטיקנים שונים עמדו על הדמיון ועל השוני בין הגוף של המאצ'ו הסטרייטי ובין הגוף של תרבות חדר-הכושר ההומוסקסואלית.⁷ בסיפורו של נמרוד אנו רואים בעיקר את הדמיון של הגוף השרירי הצבאי ההטרוסקסואלי (לכאורה) לגוף הגברי ההומוסקסואלי, דמיון שבא לידי ביטוי בהתלהבות ובי"התחרמנות" של נמרוד מגופו שלו, כאשר, כדברי קפלן, החייל התייחס לגופו שלו לא רק כאל סובייקט אלא גם כאל אובייקט (ע' 242).

סיפור מרתק נוסף מבחינה זו הוא סיפורו של חייל הצוללות דיוויד שמספר על הרבה מאוד משחקים הומואירוטיים בצוללות. דיוויד מספר על כך שהוא נזהר מכל המגעים ההומואירוטיים האלה, ובעיקר הסתכל מהצד, מתוך חשש שייחשף. באחד המקרים החל אחד החיילים ללטף ולעסות את איבר מינו של דיוויד. דיוויד אמר לו להפסיק אך ברי-זמנית לחץ לו את היד על איבר מינו. לא נותר לקוראים אלא לתהות: מה היה קורה אילו היה דיוויד משתתף באופן מלא יותר במשחקים וחושף את המימד ההומואירוטי שקיים במסגרת ההומוסוציאלית? ואיך היתה המסגרת שבה נמצא דיוויד יכולה לקבל חייל כמוהו לו היתה מיניותו ידועה? בהקשר של מדיניות הצבא האמריקאי, האוסרת על שירות חיילים הומוסקסואליים שהצהירו על נטייתם, אמר ליאו ברסני כי הסכנה הגדולה ביותר לגבי חיילי מרינס הומוסקסואליים מחוץ לארון נשקפת מכך שהם עשויים להתחיל "לשחק בלהיות מרינס": הם ימצאו דרכים להיות כל-כך כמו מרינס, עד שלא יהיו עוד מרינס "אמיתיים".⁸ בסיפור של דיוויד, כמו ברוב הסיפורים שקפלן מביא, החיילים הצעירים נמצאים בארון כלפי רוב חבריהם ליחידה. בסיפור זה, אילו היה דיוויד מוציא את עצמו מהארון ולא היה חושש מהשתתפות במשחקים ההומואירוטיים, הוא היה יכול אכן להיות כל-כך כמו חבריו לצוללת, עד שלא היה עוד חייל "אמיתי": השתתפות מלאה שלו במשחקים אלה, השתתפות שהיתה "יותר מדי טובה", היתה חושפת את ההומואירוטיות

7 ראו: D.A. Miller (1992). *Bringing Out Roland Barthes* (pp. 28–33). Berkeley: University of California Press

8 Leo Bersani (1995). *Homos* (pp. 17–18). Cambridge: Harvard University Press

שלהם ומערערת את הניסיון למחוק את יסוד ה"תשוקה" מהתשוקה ההומוסוציאלית. דיוויד היה נהפך לחייל "כל-כך טוב", עד שלא היה יכול להיות עוד חייל "אמיתי" במסגרת שבנויה על הכחשת המרכיב ההומואירוטי שקיים בה. קפלן מדבר על חששו של דיוויד מכך שהשתתפותו במשחק תחשוף אותו, אך יש לתת את הדעת שהשתתפות כזו, לא פחות משהיתה חושפת את דיוויד, היתה "חושפת" את חבריו ליחידה על-ידי "חשיפת" יסוד ה"תשוקה".

אחת מנקודות-המוצא לניתוח של קפלן היא זיהוי הצבא עם גבריות הטרוסקסואלית. ההטרוסקסואליות, המנוגדת להומוסקסואליות, היא חלק מאתוס הגבר הלוחם, ומבחינת קפלן מדובר כאן בשאלת שילובו של השונה, ההומוסקסואל, במסגרת ההטרוסקסואלית כל-כך. אך כפי שראינו, ה"שונה" אולי אינו שונה כל-כך, ובכל מקרה הוא "שונה" לא מפני שהמערכת הצבאית בנויה על הטרוסקסואליות, אלא דווקא מפני שהיא בנויה על העלמת אותה תשוקה הומוסוציאלית המקרבת את ההומוסוציאלי אל ההומואירוטי. קפלן נותן ביטוי מסוים לכך לקראת סוף הספר, כשהוא מזהה בחלק מהסיפורים נימה שלפיה השירות הצבאי הקרבי נתפס כבמה לחוויה ההומוסקסואלית האידיאלית (ע' 274).

על רקע זה ניתן אולי להבין את ההבדלים ביחס כלפי שירות של הומוסקסואלים בצבא בין ישראל לארצות-הברית. ההומוסקסואלים חושפים את ההומואירוטיות שיש במסגרת ההומוסוציאלית שהצבא מציע. ניתן להבין את החשש מכניסתם לצבא האמריקאי על רקע זה; או בניסוח הנפלא של ג'ודית בטר: "We must not have our homosexuality in order to have our homosexuality: please take it/don't take it away from us"⁹. בישראל – שבה יש שירות חובה אוניוורסלי, בכפוף לחריגים ידועים – ההומוסקסואלים משרתים בצה"ל. את זה יש לייחס אולי לא רק לאופי האוניוורסלי של הצבא, אלא גם לכך שישראל הינה חברה "ארונית" (closeted) יותר, וכן לכך שהשירות הצבאי מחל בגיל צעיר ואינו קריירה לרוב. מסיבות אלה קל יותר לצפות שרוב החיילים בשירות חובה יהיו עדיין בשלב הארון, ועל-כן הסכנה שיהיו, כדברי ברסני, חיילים "יותר מדי טובים", פחותה. אכן, כפי שקפלן מצייין, רוב המרואיינים שלו היו במהלך שירותם הצבאי בשלב ראשוני בהתפתחות הזהות ההומוסקסואלית ונמנעו מלחשוף אותה לאחרים (ע' 204).

מעניין, אם כן, אם ספרו של דני קפלן היה אפשרי בעולם שבו היו החיילים שראיין משרתים את שירותם הקרבי כהומוסקסואלים גלויים. הדמיון שהוא מוצא בין שירותם של חיילים הומוסקסואליים לחיילים הטרוסקסואליים אפשרי אולי לנוכח ההפרדה המוחלטת שהוא מוצא אצל החיילים בין העולם ההומוסקסואלי לעולם הקרבי. קפלן מזהה מצב זה כמנגנון הכרחי להם לצורך הישרדות בשירות הקרבי. נדמה שההפרדה בין העולמות היא המאפשרת מלכתחילה את שירותם של חיילים אלה ביחידות הקרביות. בזכות אי-חשיפת ההומוסקסואליות שלהם כלפי חבריהם ליחידה אפשרו המרואיינים של קפלן את הכחשתה של התשוקה ההומוסוציאלית. באמצעות הסיפורים שסיפרו לקפלן ניתנה להם עתה ההזדמנות המאוחרת לחשוף תשוקה זו לפנינו. באמצעות סיפורים אלה, וקריאתם בסיוע התיאוריה הקווירית, ניתן לראות לא רק את הדמיון שעליו הצביע קפלן, אלא דווקא את

Judith Butler (1997). *Excitable Speech – A Politics of the Performative* (p. 110). 9
New York: Routledge

הייחוד שבשירותם הקרבי של החיילים ההומוסקסואליים לעומת חיילים אחרים, לרבות חיילים מקבוצות מיעוטים אחרות: שירותם הקרבי של ההומוסקסואלים מעמיד בסכנה מתמדת את הכחשת התשוקה ההומוסוציאלית, והוא מתאפשר הודות להפרדה בין העולמות. הפרדה זו, שקפלן עצמו זיהה, מתאפשרת בשל הנוכחות המתמדת של הארון.¹⁰

איל גרוס

אוניברסיטת תל-אביב

10 על הנוכחות המעצבת של הארון בחיי ההומוסקסואלים, ראו: Eve Kosofsky Sedgwick (1990). *Epistemology of the Closet* (pp. 67–90). Berkeley: University of California Press